

УДК 378.22.015.31

ВАЛЕРІЙ РАДУЛ

Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

**ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ
ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА**

У статті розглянутий взаємовплив становлення соціальної зрілості та педагогічної майстерності студентів-майбутніх педагогів. Показано, як в умовах вищого навчального закладу та процесі професійної підготовки різні види навчально-виховної діяльності здійснюють ефективний вплив на ці два процеси.

Ключові слова: особистість, соціальна зрілість, педагогічна майстерність, майбутні педагоги

Системний характер розвитку особистості, її соціальної зрілості є не просто механічна сукупність певних впливів. Мова йде про утворення нових якостей, які кожному з цих впливів, взятих зокрема, не властиві.

Особистість розглядається педагогами як індивідуальне, специфічне утворення. У філософії під «одиничним» (окремим, індивідуальним) розуміється поняття, яке фіксує окремі речі, явища, які в свою чергу характеризуються відповідними просторовими і часовими межами, відповідною якістю. «... одиничне існує лише в окремому, яке є діалектичною єдністю одиничного і загального» [8, с.190].

Для пояснення механізму функціонування соціально зрілої особистості педагоги використовують сукупність пов'язаних з ним подій і обставин, які як стимулюють, так і стримують це явище як становлення цілісної особистості. В ролі системотвірної ознаки цього процесу виступає індивідуальність. «Суттю індивідуальності є певне ставлення людини до дійсності, яке пов'язане з її самодіяльністю. Індивідуальність – це не просто неповторне в особистості, а певний, особливий спосіб реалізації загальності» [4, с.9].

Виступаючи в ролі критерію цілісного розвитку особистості, індивідуальність проявляє свою сутність за допомогою самореалізації, процес якої здійснюється в ході систематичного розв'язування і відтворення протиріччя між особистістю і суспільством. Якщо людина є складовою частиною навколишнього середовища, то вона існує не окремо, а у взаємодії з іншими людьми. «Для того, щоб людина могла сприймати середовище як засіб соціального контролю, вона повина володіти певним досвідом відносин з людьми, тому, що цей досвід – шлях оволодіння людськими відносинами» [3, с.19].

Суспільство як соціальне середовище людини відображає сукупність об'єктивних, функціонуючих поза особистістю соціальних інститутів, норм, традицій.

Існування особистості можна уявляти як єдність розноманітних, діючих соціальних явищ. Згідно концепції Е.В.Льєнкова: «тіло» людини, яка виступає як особистість – це її органічне тіло разом з тими штучними органами, які вона утворює з речовини зовнішньої природи, «видовжуючи» і багаторазово підсилюючи природні органи свого тіла і тим самим ускладнюючи свої взаємні стосунки з іншими індивідами, прояви своєї «сутності» [2, с.329].

Головний висновок, який існує в більшості наукових досліджень, що мають безпосередній стосунок до поняття «соціальна зрілість особистості», є висновок про те, що особистість виступає як суб'єкт діяльності людини, яка в свою чергу спрямована на перетворення навколишньої дійсності.

Визначення проблеми соціально зрілої особистості являє призму взаємозв'язку зовнішніх та внутрішніх впливів на її розвиток пов'язане з актуалізацією світоглядної проблематики, а також, значною мірою, із завданнями врахування зростаючого значення суб'єктивного фактора в суспільному житті, що знаходить вираження в дослідженнях співвідношення особистості і суспільства, особистості як суб'єкта культури, в спробах побудови теорії особистості і педагогічному аспекті її реалізації. Від того, наскільки соціально зрілою буде людина, так вона і визначатиме своє існування в реальній дійсності.

Аналізуючи зміст поняття «соціальна зрілість особистості майбутнього педагога», необхідно зазначити, що це є зрілість, яка проявляється «для інших». Як відмічає О.Г. Харчев, «чим зрілишим буде наше суспільство, тим більше зростає в ньому роль людського фактора в його функціонуванні, а отже, значення виховання, покликаною в найбільшій мірі впливати на реалізацію можливостей людини як біосоціальної структури» [9, с.58]. Педагогічний підхід до пояснення розвитку соціальної зрілості особистості розкриває ієрархію діяльностей, які на послідовно змінних етапах онтогенезу виступають провідними для успішного розв'язання завдань навчання і виховання.

За характеристикою О.Г. Асмолова, «діяльність визначає особистість, але особистість обирає ту діяльність, яка її визначає» [1, с.48]. Тож на кожному віковому етапі необхідно формувати комплексну, багатопланову діяльність, точніше динамічну систему діяльностей, кожна з яких розв'язує своє спеціальне завдання, яке відповідає соціальним сподіванням.

Діяльність людини реалізується в трьох характерних для неї сферах — праці, спілкуванні й пізнанні. Тому при визначенні провідної діяльності слід вказувати на три сторони її змісту, що досягається шляхом встановлення співвідношення трьох видів діяльності, а не акцентуації уваги на одному з них. Цей підхід використовується нами в методиці педагогічного аналізу соціальної зрілості особистості майбутнього педагога.

Розглядаючи процес формування соціальної зрілості особистості слід вважати, що він починається з моменту існування індивіда і визначає подальшу його орієнтацію в реально існуючій дійсності.

Педагоги, як і психологи, розглядають соціальне становлення особистості як складний процес пристосування підростаючого покоління до життя, певної соціальної спільноти. Тому в психолого-педагогічних публікаціях соціальна зрілість особистості частіше трактується як цілісний цикл індивідуального розвитку людини, який включає дитинство, юність і старість. При цьому мається на увазі, що існує точка відліку – мінімум соціальної зрілості особистості [5].

Як засвідчують наші дослідно-експериментальні результати, лише у студентів педагогічних навчальних закладів і вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку педагогічних кадрів і педагогів, спостерігається значна кореляційна залежність між рівнем соціальної зрілості й педагогічної майстерності особистості. У школярів, які обрали професію педагога, курсантів військових училищ і студентів інших спеціальностей така залежність не спостерігається. Отже, соціальна зрілість майбутнього педагога обов'язково містить у своїй структурі й зміст педагогічної (професійної) майстерності. Відповідно, особистість студента – майбутнього педагога повинна відрізнятися від особистості студентів інших видів навчальних закладів. Майбутній педагог, який оволодіває елементами педагогічної майстерності, вбачає зміст професійного навчання не лише в знаннях, а й у здатності переносити ці знання в особистісну площину розвитку, у бачення їх доцільного змісту. За мету виховання він приймає завдання щодо формування особистісної позиції на основі системи переконань, які не повинні зводитися тільки до певної суми знань. Тобто, основним у навчанні є не конкретні навички або знання, а розвиток особистісних сил, які задіяні в процесі навчання та здобуття професії.

Педагогічна майстерність майбутнього педагога має тісний взаємозв'язок із його соціальною зрілістю. Цей взаємозв'язок виявляється в тому, що від рівня соціальної зрілості залежить рівень педмайстерності майбутнього викладача. Як засвідчує практика й результати численних експериментів, студенти, які беруть участь у громадській діяльності, мають вищий рівень соціальної зрілості порівняно з тими, хто такого навантаження не виконує. Студенти-активісти мають і вищий рівень «виявлення» педагогічної майстерності порівняно зі своїми товаришами. Набутий соціальний досвід у процесі громадської діяльності є необхідною основою вироблення й формування елементів педагогічної майстерності майбутнього педагога.

Педагогічна майстерність формується інтенсивніше у студентів, які беруть участь у громадській діяльності. Вона пов'язана із формуванням соціальної зрілості і отже, в громадській діяльності ефективно формується через зміст соціальної активності. Опанування системою знань можна характеризувати як специфічну діяльність. Особливістю її є те, що вона універсальна, оскільки утворює основу оволодіння будь-якою іншою діяльністю. На основі засвоєних знань педагог формує в учнів певний соціальний досвід. Цей досвід перетворюється й удосконалюється у навчанні й вихованні в зв'язку з доповненням його новими знаннями і вміннями і зазнає переорієнтації за рахунок включення нових знань і вмінь у системи уже наявного досвіду.

Знання, якими оволодіває студент в процесі навчання, допомагають йому набувати нові знання й виконувати певні дії щодо коригування свого досвіду і змінювати попередній досвід. Тобто знання навчальних курсів основної спеціальності є одним із засобів зміни життєвого й професійного досвіду майбутнього фахівця. Діяльність стосовно оволодіння знаннями фахових дисциплін ми розглядаємо як діяльність щодо самозміни, саморозвитку, що тягне за собою якісні зміни у структурі соціальної зрілості майбутнього педагога.

У педагогічній практиці про якість і ефективність роботи педагога, його майстерність здебільшого прийнято говорити за результатами діяльності вихованців, за показниками їх навчання й поведінки. Але ці показники не створюють об'єктивних умов для оцінювання рівня педагогічної майстерності педагога. Успішність вихованців з певного навчального предмета складається під впливом не лише педагога-предметника, а залежить від усієї сукупності впливів –

навколишнього соціального середовища, шкільного соціуму, сім'ї, суспільства тощо.

Знання студентів із навчальних предметів психолого-педагогічного циклу дають можливість застосувати свою діяльність щодо пошуку закономірностей педагогічного процесу з метою найефективнішої реалізації завдань, поставлених суспільством перед освітою.

Педагогічний процес, з одного боку, як саморух, а з іншого, як керований процес, який відбувається за допомогою розв'язання нескінченного ряду педагогічних завдань, підпорядкованих завданням суспільства. Вивчаючи основи педагогіки, майбутній педагог вивчає об'єктивні й суб'єктивні соціальні та природні фактори виховання, співвідношення його цілей і засобів, потенційних і реальних можливостей особистості. На основі одержаних знань він у змозі здійснювати пошуки закономірностей у галузі управління і педагогічного аналізу кожного компонента педагогічного процесу. Вивчаючи основи педагогічної науки, майбутній педагог зорієнтований на можливу систему дій, спрямованих на досягнення завдань педагогічних систем, а також на виявлення такої системи дій, яка найкраще задовільняла б наявну мету. Щодо знання основ психології, то потрібно акцентувати увагу на тому, що педагог сьогодення проводить роботу щодо вивчення людської особистості. Вивчити і пояснювати особливості особистості вихованця ефективно можна тільки проводячи дослідження.

Відомо, що ми пізнаємо себе за допомогою своїх реакцій на ситуації, в які ми потрапляємо. Такими реакціями є не лише наші жести або слова, але і те, як ми інтерпритуємо ці ситуації і ці відповіді. Тобто, якщо в усіх випадках людина пізнається шляхом спостереження за її діями, то за допомогою експерименту можна пояснити реакцію та інтерпритацію вихованцем своїх власних актів.

Практично для усіх студентів майбутніх педагогів знання з фахових дисциплін є основою не лише їх педмайстерності, але і необхідною умовою діяльності педагога взагалі.

Види діяльності, до яких залучені студенти в процесі вузівської підготовки по різному формують їхню соціальну зрілість. Позитивний ефект спостерігається тоді, коли студенти за допомогою різноманітних форм студентського самоврядування залучаються до активного громадського життя. Впровадження у життєдіяльність навчальних закладів методики громадської атестації студентів на основі оцінок соціальної зрілості особистості дає можливість визначити рівень розвитку як окремого студента, так і академічних груп. А це в свою чергу дозволяє виробляти й реалізувати систему діяльності факультету у напрямку формування високого рівня соціальної зрілості студентів.

Соціальна зрілість майбутнього педагога відрізняється від аналогічного стану розвитку особистості студентів інших видів навчальних закладів (сільськогосподарських, будівельних, медичних тощо) тим, що у студентів-педагогів формується соціально-педагогічна зрілість. Педагогічний компонент у змісті соціальної зрілості нами фіксувався у вигляді індексу педагогічної майстерності.

Майбутній педагог повинен уміти не просто розуміти завдання, які перед ним постають, але і формулювати їх на основі мети та аналізу тієї соціальної і педагогічної ситуації, в умовах якої він буде працювати. В цьому криється початок реалізації соціальної позиції студента як майбутнього педагога. Оволодіння студентів елементами майстерності виховання передбачає оволодіння ними навичками і вміннями розв'язувати педагогічні завдання у найрізноманітніших ситуаціях. Оскільки педагогічна діяльність спільна, а

провідна роль у ній належить як організатору педагогічного процесу педагогу, відповідно педагогічна майстерність педагога зумовлює творчість вихованців.

Майбутній педагог приймає рішення стосовно стратегії впливу на основі аналізу педагогічної ситуації, рівня підготовленості вихованців і оцінки можливостей у застосуванні засобів педагогічного впливу.

Основним завданням соціально зрілого педагога є завдання щодо формування соціальної зрілості особистості вихованця. Шляхом встановлення рівня розвитку вихованців є застосування експериментальних методів дослідження. На основі одержаних результатів нашої дослідно-експериментальної роботи існує можливість застосування педагогічного аналізу і впливу на особистість вихованця. Експериментальний метод дослідження в діяльності є одним із способів пізнання. Його основною ознакою є прагнення встановити систему стосунків, які перевіряються за допомогою експерименту. Завданням педагога-експериментатора є не лише реєстрація педагогічних фактів чи навіть стосунків. Завдання майбутнього педагога під час виконання кваліфікаційного дослідження – виробити у себе таке мислення, яке сприяло б експериментальному міркуванню.

Знання психології включають знання психічних процесів і стану розвитку особистості вихованця. Вивчають їх у залежності від умов життя, від того, як організована взаємодія учня із соціальним середовищем (тобто діяльністю), а також із оточуючими людьми (спілкування).

Знання основ педагогіки забезпечує спеціальне конструювання необхідних ситуацій, умов, за яких педагогічне явище або педагогічний вплив спостерігається найвиразніше.

Головне завдання майбутнього педагога в процесі набуття знань з основної спеціальності є оволодіння системою понять у цій галузі так, щоб вміти легко оперувати, логічно і послідовно викладати навчальний матеріал. Педагогічна діяльність творча. Вона не має універсальних засобів на всі випадки життя. А отже, завдання соціально зрілого педагога вимагає постійного творчого пошуку, вміння знаходити шляхи реалізації соціальних завдань.

Активний вплив педагога на механізм значущості включає врахування ряду критеріїв, оцінок, якими інтуїтивно, але ще несвідомо користуються вихованці при формулюванні висновків про значення і сприйняття тих явищ і процесів, які вони вивчають. Активність сприйняття ідей у педагогічному процесі багато в чому залежить від логіки і послідовності думки педагога. Тобто, в педагогічній діяльності необхідно враховувати механізми цілісності й осмисленості сприймання, які діють одночасно з механізмами його вибіркості й спрямованості. Домагатися узгодженості, збалансованої взаємодії цих операцій — значить забезпечити психологічний фундамент цілісного і осмисленого сприймання ідей у педагогічному процесі.

Для ефективного формування соціальної зрілості майбутнього педагога необхідно у вищому навчальному закладі залучати усіх студентів до обов'язкового виконання кваліфікаційних робіт і захисту їх результатів перед державними екзаменаційними комісіями. Це сприятиме не лише поліпшенню якості успішності студентів, а також виробленню у них навичок самостійної, дослідницької діяльності.

Найбільш ефективними видами діяльності щодо формуванні соціальної зрілості особистості майбутнього педагога у науково-дослідній діяльності є: робота з вихованцями за програмою педпрактики; поліпшення якості своєї успішності; проведення дослідження під контролем викладача.

Більшість кваліфікаційних досліджень зорієнтовані на особливості навчання та виховання. Відповідно, на особливу увагу заслуговує участь студентів у

педагогічній практиці. В тих школах, де студенти її проходять, поки що, на жаль, переважає пасивне спостереження у роботі студентів. За діючими навчальними програмами з педагогічної практики не передбачено активної навчально-виховної роботи студента з виконання планів роботи класного керівника та вчителя-предметника. Тобто, студент переймає той досвід роботи, який він спостерігає у діяльності вчителів. Ця ситуація має місце тому, що вузівські викладачі не завжди орієнтують студентів на оволодіння методикою навчання й виховання в поєднанні з процесом наукової діагностики розвитку особистості вихованців у взаємозв'язку з педагогічними впливами, що реалізуються. А тому безперервна педагогічна практика повинна ґрунтуватися на основі програми й організації науково-дослідної діяльності студентів, починаючи з першого курсу навчання.

Список використаних джерел

1. Абдуллина О. А, *Общепедагогическая подготовка учителя в системе педагогического образования* / О. А. Абдуллина, - М.: Просвещение, 1984, - 208 с.
2. Асмолов А. Г. *Культурно-историческая психология и конструирование миров* / А. Г. Асмолов. - М.: Модэк, 1996. - 768 с.
3. Батищев Г. С. *Деятельностная сущность человека как философский принцип* / Г.С. Батищев / Проблема человека в современной философии. - М., 1969. - 437с.
4. Радул В. В. *Діагностика особистості майбутнього вчителя: монографія* / В.В.Радул. - К.: Вища шк., 1995. - 150 с.
5. Радул В. В. *Фактори соціальної зрілості студентів педвузу* / В.В.Радул. - К., 1994. - 144 с.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2016 р.

РАДУЛ В.

Кировоградский государственный педагогический университет имени
Владимира Винниченко, Украина

ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье рассмотрено взаимовлияние становления социальной зрелости и педагогического мастерства студентов-будущих педагогов. Показано, как в условиях высшего учебного заведения и процессе профессиональной подготовки разные виды учебно-воспитательной деятельности осуществляют эффективное влияние на эти два процесса.

Ключевые слова: личность, социальная зрелость, педагогическое мастерство, будущие педагоги

RADUL V.

Kirovograd Vynnychenko State Pedagogical University, Ukraine

THE INTERDEPENDENCE OF THE SOCIAL-PROFESSIONAL MATURITY AND THE PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL MASTERY OF THE FUTURE TEACHER

It has been examined in the paper the mutual establishment of the social maturity and the pedagogical mastery of the students-future teachers. It has been shown how in terms of the higher education institution and in the training process the different types of educational activities influence on these two processes.

Keywords: personality, social maturity, pedagogical mastery, future teachers